

חוברת לימוד והגות

חודש אלול

11 נושאים ללימוד ולדיון סביב שולחן החג

אחת עשרה שאלות מתוך שיעורו של הרב רפאל בניזרי "אלול: ייחודו של כל אחד": כל יהודי הוא אות בספר התורה, האהבה משנה את כיוונה בין ניסן לאלול, והמלך יוצא אל השדה לחפש את בניו. ועד המלחמה שהרב קורא לה המלחמה האמיתית היחידה: לשחרר את הנשמה המוחזקת בתוכנו כבת ערובה.

הרב רפאל בניזרי

תוכן הנושאים

נושאים להגות ושאלות לשיחה סביב שולחן חודש אלול

01	חסרה אות אחת, וכל הספר פסול
02	בפסח הוא בא, באלול — אנחנו
03	רחמים, הרחם
04	לחשוב מחוץ למרכב
05	הווה מתמיד
06	אשרי החטא של שבירת הלוחות
07	נסלח, או נשלח?
08	הדין לבדו ממית
09	המלך יצא אל השדה
10	הנשמה השבויה
11	קול דממה דקה

הצגה

"אני לדודי": הרב פותח את שיעורו באמרו לשומעיו שהם, כל אחד ואחד, דודיו. שכן העם היהודי מונה נשמות כמספר אותיות התורה, ובספר תורה, הפסק הקטן ביותר באות פוסל אותו.

השאלה

אם כל יהודי הוא אות בתורה, כיצד צריך כל אחד לעמוד במקומו — וכיצד אנו ממשיכים לכתוב את הספר הזה?

התשובה

דין ספר התורה: אות אחת פגומה פוסלת אותו.

חשוב שכל אחד יתבלט ביחס לאחר, באישיותו, בתפקידו, באחריותו. בספר תורה, לכל אות תפקיד בתוך המילה: היא יכולה להטות אותה לכאן או לכאן, ואם נפגע יחיד במקום כלשהו, הרי זה כפסק באות: כל ישראל נפגעים.

מה שחשוב קודם כול באלול הוא אפוא לבסס את אישיותו ביחס לתפקידו ולאחריותו, בתוך ספר התורה שאנו כותבים בקביעות.

שכן אנו כותבים אותו. בכל שבוע אנו נותנים לו גוון אחר, רוח אחרת: מנערים ממנו את האבק, מחדשים אותו, מפיחים בו רוח חדשה. כשם שה' מחדש בכל יום מעשה בראשית, אנו מחדשים יצירה זו דרך הרוח שאנו מפיחים בדברי התורה.

מסקנת הרב

אנו כותבים את ספר התורה.

לקח לשולחן

יש סביב השולחן הזה אנשים החושבים ששום דבר לא היה משתנה אילו לא היו כאן. יאמר כל אחד איזו "מילה" במשפחה הוא מטה בנוכחותו. ואיזה דף בתורה "ניערנו מאבק" השנה יחד?

הצגה

לעם היהודי שני ימי הולדת: יום הולדתו שלו, יציאת מצרים בניסן, ויום בריאת העולם, בתשרי. מתכוננים לכל אחד מהם שלושים יום מראש — אבל לא באותו כיוון.

השאלה

מדוע האהבה משנה את כיוונה בין ניסן לאלול — ומה משתנה כשאנו אלה שמתחילים?

התשובה

"דודי לי ואני לו" (שיר השירים ב, טז); "אני לדודי ודודי לי" (שיר השירים ו, ג).

יום הולדתו של העם היהודי, זה המבסס את בכורתו, הוא יציאת מצרים, בניסן; מתכוננים לו שלושים יום מראש בביעור החמץ מן הבית. בניסן אנו תחת סימן "דודי לי ואני לו": הוא המשפיע עליי הכול, ואני עונה לקריאתו. זהו פסח.

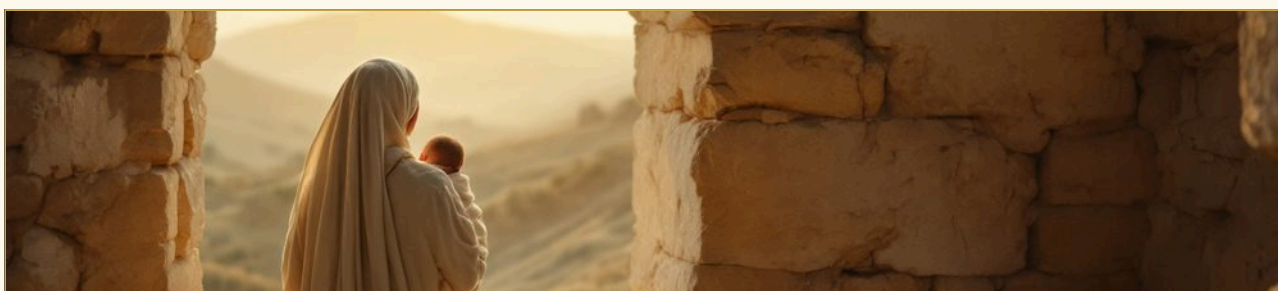
אלול, לעומת זאת, קודם ליום הולדתה של הבריאה, המטביל אותנו בכלל העולם. וכאן זוהי דווקא תנופה של האדם אל הבורא: "אני לדודי". אני נותן את עצמי לו, ולפי מידת נתינה עצמית זו אוכל לקבל את התמורה.

מסקנת הרב

אני נותן את עצמי לו, ולפי מידת נתינה עצמית זו אוכל לקבל את התמורה.

לקח לשולחן

יש אצלנו אהבות המחזיקות מעמד עדיין משום שהאחר ממשיך לתת ראשון. יאמר כל אחד למי, השנה, רק השיב. איזה צעד ראשון, שאיש אינו מצפה לו עוד מאיתנו, נעשה לפני ראש השנה?

הצגה

אלול הוא חודש הרחמים. הרב מזכיר שמילה זו באה מ"רחם". הרחמים אינם אפוא קודם כול רגש: הם מקום שבו משהו נולד.

השאלה

מה פירוש "להיווצר" בחודש אלול — ואיזה מעמד הדבר נותן לנו?

התשובה

"בני בכרי ישראל" (שמות ד, כב).

"רחמים" באים מ"רחם". שם מופקדת האהבה שתוליד ישות חדשה, הנקראת תחילה "תינוק": העובר הזה העתיד להתפתח ולא לשוב עוד אל הרחם. ובכן, באלול אנו נוצרים בתוך העולם כולו, במעמד שונה, בין שנרצה ובין שלא.

ישראל נקרא בכור. כמה בכורים יכולים להיות במשפחה? אחד בלבד. אנו הבכורים של האנושות, ולבכור יש זכויות, אבל יש לו בעיקר חובות.

אפילו השם "אלול", שעלה עמנו מבבל, מצא את מקומו בספרות הקודש: כשם שאדם מתגייר, מגיירים תרבות מן החול אל הקודש. כך נעשה תרגום אונקלוס הארמי לפירוש האמיתי הראשון של התורה, בשפה זרה.

מסקנת הרב

לבכור האנושות יש זכויות, אבל יש לו בעיקר חובות.

לקח לשולחן

במשפחתנו, האם לבכור יש בעיקר זכויות או בעיקר חובות? ואנו, כעם "בכור", באילו חובות כלפי העולם אנו מרגישים שהוטלו עלינו?

הצגה

היום מפרסמים מכוניות באמרם שצריך "לנהוג מחוץ למרכב". הרב חזר לדימוי: צריך קודם כול לדעת לחשוב מחוץ למרכב שלנו.

השאלה

היכן יש לחפש את ה' — ומדוע צריך לצאת מעצמנו כדי למצוא אותו בתוכנו?

התשובה

גימטריית "אלול" כגימטריית "בינה": 67.

אל לנו לחפש את ה' מחוץ לעצמנו: הוא שוכן בנו. אם אדם מגיע לראותו ולתופסו מחוצה לו, הרי שהוא נוגע במקום כלשהו בעבודה זרה. ה' האמיתי הוא קודם כול בתוכנו.

אבל כדי למצוא אותו, צריך להיעקר ממסגרת השכל הצרה. כל עוד אנו חושבים על הדברים רק מנקודת מבטנו, אנו נשארים בגדר של שכל שמידתה כמידת תבונתנו. לא לחינם גימטריית "אלול" כגימטריית "בינה": ההתבוננות, המביאה את האדם להתנתק מעצמו כדי ללכת אל מעבר למה שהוא, ולממש את מה שלשמו נברא.

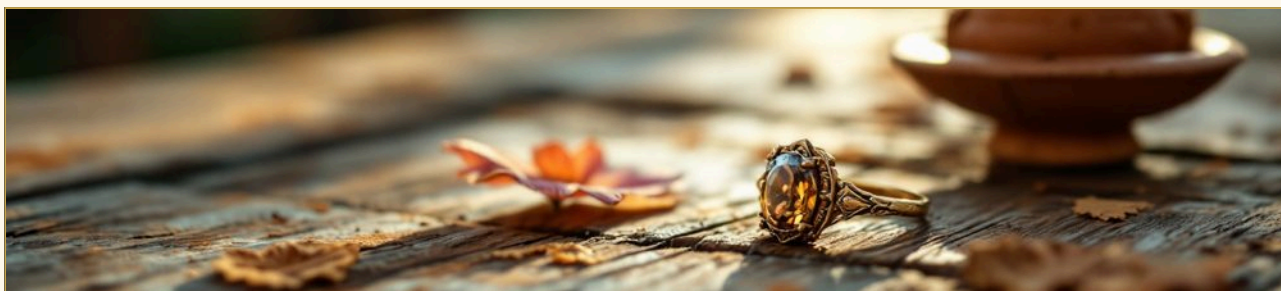
כך הגדיר רבי משה מקוברין את לידתו של כל אחד: כל יום הולדת קשור לבריאת העולם כולו, כאילו אמר ה': לא יכולתי לברוא את עולמי בלי לברוא אותך, אותך, בתוך העולם הזה.

מסקנת הרב

צריך קודם כול לדעת לחשוב מחוץ למרכב שלנו.

לקח לשולחן

על איזה נושא, בבית, איננו חושבים לעולם אלא מנקודת מבטנו? יבחר כל אחד מחלוקת אחרונה וישען אותה, דקה אחת, במקומו של האחר.

הצגה

העברית אומרת את הזמן במילים המסתובבות: "שנה", החזרת על עצמה; "תקופה", המחזור; "חג", שהוא מעגל. הרב שואל: אם אנו חווים זמן זה מבחוץ, היכן אנחנו?

השאלה

כיצד אפשר "להטות את העבר", אם העבר עבר?

התשובה

אכן עזרא, כפי שמביאו הרב: העבר אינו, העתיד עדיין אינו, וההווה כהרף עין.

אם את הזמן הזה אנו חווים מבחוץ, בחזרתו ובמחזוריותו, היכן אני? בהווה מתמיד. העבר אינו קיים עוד; העתיד עוד יבוא, איני יודע מה יהיה; וההווה חומק ממני כהרף עין. אבל דווקא שם אני יכול לחבר את העבר עם העתיד, ולשקף את העבר כך שיאיר את העתיד.

שומע אחד מקשה: העבר הוא העבר. הרב משיב: כולנו נתונים לטרגדיות שלא רצינו בהן — ילדים שנקטפו צעירים, משפחות שנקרעו, תאונות. אנו אומרים בכל בוקר: "ברוך גזר ומקיים". לכו אמרו זאת לאדם בשעת הטרגדיה שלו...

ובכל זאת, עם הזמן, אנו מפנימים, משום שהנשמה לעולם אינה מתה. ניצוץ האינוסוף שאנו נושאים מהורינו, מאחינו, מילדינו, אינו אובד. את הרוח הזו אנו לוקחים מחדש, משבצים אותה במשבצת אחרת, ונותנים לה ברק שלא היה לה.

מסקנת הרב

הכלי אבד, אבל הרוח אינה יודעת מוות.

לקח לשולחן

איזה ניסיון ישן של משפחתנו מאיר היום את דרך חיינו? ואיזה זיכרון של אדם יקר נוכל "לשבץ במשבצת חדשה" השנה — שם, הרגל, מעשה טוב?

הצגה

בראש חודש אלול עולה משה לארבעים יום להביא את הלוחות השניים. הפעם עליו לפסול בעצמו את האבן: רק הכתב אלוֹקִי. והרב מביא את ה"ישר כוח" הראשון בהיסטוריה: זה שמברך את משה על ששבר את הראשונים.

השאלה

כיצד יכולה שבירת לוחות הברית להיזקף לזכותו של מי ששבר אותם?

התשובה

"פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים" (שמות לד, א); "כתבם על לוח לבך" (משלי ג, ג).

זה פרדוקסלי, אבל זה נפלא. שכן התורה אינה צריכה להינתן כולה ולהיכפות מבחוץ: צריך השתתפות אישית כדי לעצב אותה. אחרי שהשיג ארכה לעם, משה יוצא שוב בראש חודש אלול, הנתון בסימן הרחמים ויציקתו מחדש של העם היהודי — ויציקה מחדש זו של העם הולכת יחד עם יציקה מחדש של התורה.

הפעם הלוחות אינם ניתנים כולם בידי ה'. "פסל לך": אתה, משה, תפסול את האבן, ותעמיד את התורה הזו בהישג ידו של העם, כך שתוכל לזכות בהסכמתו. זה פירוש "קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל חד הוא". את התורה תגלה בעצמך; על לוח לבך תכתוב אותה. אין די בצמצומה לידיעה הגיונית טהורה: צריך לחיות אותה מבפנים, להרגיש אותה, לכתוב אותה מחדש. ואתה יכול לך, משום שהקב"ה שוכן בך.

מסקנת הרב

את התורה, צריך השתתפות אישית כדי לעצב אותה.

לקח לשולחן

רבים ממנהיגינו קיבלנו מסמכות חיצונית, בלי שאימצנו אותם אי־פעם כשלנו. איזה מהם היה כל אחד מאיתנו עושה אחרת אילו היה עליו "לפסול" אותו בעצמו? ואיזה כבר כתבנו על לוח לבנו?

הצגה

אלול נפתח בסליחות. היום, מעיר הרב, מבקשים סליחה על כל דבר. פירוש אחד מקרב שתי מילים שהעברית מאפשרת להחליף: "סלח" ו"שלח".

השאלה

מה צריך "לשלח" מעצמנו כדי שלסליחה יהיה מובן?

התשובה

"סלח" ו"שלח" — בעברית, אותיות השורקות מתחלפות.

מדובר להיפטר מן הנטייה הזו לקבל מחילה על הכול, להיות שותף לעצמנו בכל מה שאנו עושים. איננו מפנימים את משמעותם האמיתית של הדברים, משום שלא ניקינו את הכלי שלנו.

הכלי שלנו הוא גוף האדם. הוא זקוק להכנה כדי שהנשמה תוכל להתפשט באדם במלוא עוצמתה. צריך להיפטר מכל הסיגים המעמיסים על הווייתנו, מכל הזיהום הזה שסביבנו.

ולא ה' בוחן את לבבותינו. אנו פונים אל הקב"ה, הוא שם כדי להקשיב; אבל אנחנו צריכים לבחון אותם, ולראות אם אנו באמת כנים עם עצמנו. גילוי עצמי זה הוא התנאי להכרה בבורא כמלך העולם.

מסקנת הרב

לא הוא בוחן את לבבותינו, אלא אנחנו.

לקח לשולחן

על איזה דבר קטן אנו סולחים לעצמנו תמיד מהר מדי? יבחר כל אחד "סיג" אחד לשלח מחייו עד יום הכיפורים — ורק אחד.

הצגה

בתפילות ראש השנה, מעיר הרב, פוגשים לעיתים קרובות את שמות אברהם, יעקב, יוסף; יצחק, הוא אומר, נרמז בהן בעיקר דרך השופר. אין זו שכחה: זו בחירה בדרך להופיע לפני הדין.

השאלה

מדוע איננו רוצים, כיום הדין, להופיע בסימן מידת הדין בלבד?

התשובה

"תומר דבורה" לרבי משה קורדובירו: לשחזר בתוכנו את שלוש־עשרה המידות.

מבנה הווייתנו הוא כפי שה' עיצב אותו בהשתקפותו בעולם: הוא עובר דרך שלושה־עשר לבושים, שלוש־עשרה מידות, שאנו אומרים ומנסים להיספג בהן. רבי משה קורדובירו, ב"תומר דבורה", הזמין כל אחד לשחזר אותן במבנהו שלו. ואברהם, יצחק, יעקב, משה, אהרן, יוסף ודוד הם המבנים של מידות האדם.

מדוע יצחק רק נרמז? משום שלהישאר כל הזמן בדין ובהיגיון הטהור, זה המוות, זה ממית. אי אפשר להפעיל את הדין הזה ביום ראש השנה. אנו רוצים את נדיבותו של אברהם, את חסדו של אברהם.

לכן הפן השלישי של אלול הוא "איש לרעהו ומתנות לאביונים": להביט בזולת דרך עדשת אחריותנו כלפיו. הלל סיכם את התורה כולה, בעומדו על רגל אחת: "ואהבת לרעך כמוך".

מסקנת הרב

להישאר כל הזמן בדין ובהיגיון הטהור, זה ממית.

לקח לשולחן

כלפי מי היינו השנה "צודקים" עד כדי קשיחות? מה היה משנה, בחודש הזה, מעט מנדיבותו של אברהם ביחס הזה?

הצגה

באלול אומרים שהמלך בשדה. אינו יושב בארמונו, אין מבקשים ממנו ראיון: הוא עורך סיור. ואינו בודק את אדמותיו — הוא מחפש את בניו.

השאלה

מדוע עוזב המלך את ארמונו כדי לחפש בעצמו את מי שהיו צריכים לבוא אליו — וכיצד לא להחמיץ את מעברו?

התשובה

"דרשו ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב" (ישעיהו נה, ו).

הוא מחפש את בניו, משום שמושג האב קיים רק אם יש בנים: בלי בן, אין טועמים את התענוג שבאבהות. באלול, ה' בהישג ידו של העם היהודי: "קראהו בהיותו קרוב". והרע הזה שיש לאהוב כמוך הוא גם רענו הראשון: אנו הולכים עמו בלי לדעת.

אבל אפשר להחמיץ את המעבר. שיר השירים מספר: "קול דודי דופק, פתחי לי". ואני עונה: "פשטתי את כתנתי, איככה אלבשנה?". כשאני מחליט סוף סוף, "ודודי חמק עבר". זה אנחנו: היו לנו רגעים רבים שיכולנו לתפוס כדי לתת לחיינו כיוון אחר.

ובכל זאת, לא הכול אבוד. כיצד אומרים הווה בעברית? בבינוני, הצורה האמצעית: פעולה מתמשכת, הנעשית תמיד.

מסקנת הרב

הוא מחפש את בניו.

לקח לשולחן

כולנו מצאנו, לפחות פעם אחת, סיבה טובה שלא לקום ולפתוח. יאמר כל אחד את ההודמנות שהניח לה לחמוק משום שהרגע לא התאים. מי דופק עכשיו על דלתנו?

הצגה

הפרשה הנקראת באלול אומרת: "כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלקיך בידך ושבת שביו". לא "ושבת אותו": תשבה את מה שהיה כבר שבוי. וביניהם, "אשת יפת תאר".

השאלה

איזו שבויה צריכה מלחמה זו לשחרר — ומדוע לדבר על בת ערוכה, ולא על נשמה אבודה?

התשובה

"כי תצא למלחמה על איביך ונתנו ה' אלקיך בידך ושבת שביו" (דברים כא, י).

מי שניהלו מלחמה זו, מזכיר הרב, היו צדיקים, בלי חרטה על כרם שנטעו או על בית שבנו. הם ניהלו את מלחמתה של כל כנסת ישראל: לגלות מחדש את הנשמה המוחזקת כבת ערוכה בתוך כל אחד מאיתנו. אשת יפת התואר הזו היא היא.

מדוע בת ערוכה? משום שלא התחשבנו בה. כלאנו אותה. היא שלחה אלינו אותות, והשתקנו אותה; לא הנחנו לה לשוב אל מקורה, והשתמשנו בה כבבגד בלוי. ניצחתם את האויב החיצוני; אבל את אויבכם הפנימי, האם ניצחתם אותו?

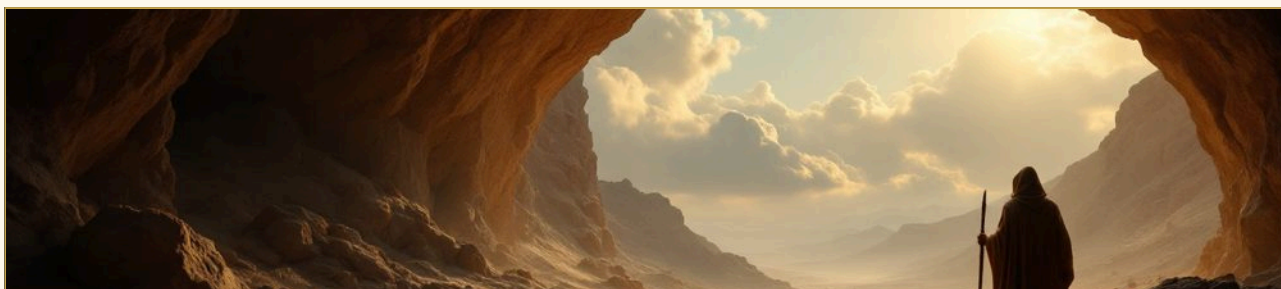
לקחו מאיתנו את המקדש של עץ ואבן כדי שמקום השראתנו לא יעשה עבודה זרה קטנה: מצאו את המקדש הזה בתוכם, היו מקדש נייד. הדרך עוברת ב"בתולה", הבתוליות שנמצאה מחדש; ב"תינוק", הלידה החדשה; וב"תיקון", השיקום — אותן אותיות כמו "תינוק".

מסקנת הרב

את אויבכם הפנימי, האם ניצחתם אותו? זו המלחמה האמיתית.

לקח לשולחן

כל אחד כאן השתיק, לפחות פעם אחת, קול פנימי שביקש דבר אחר. יאמר כל אחד לאיזה אות לא רצה להקשיב. באיזה ניצחון חיצוני אנו גאים — ומה עלה לנו בפנים?

הצגה

שומע אחד שואל: בבית הכנסת, עם מסורותינו, ניגונינו, הרגלינו, מאימתי אני בעבודה זרה? תשובת הרב אינה פוסלת — היא מעמידה כל דבר על מקומו.

השאלה

איזה מקום לתת, בתפילה, לשירה ולמסורת — והיכן נמצא לב התפילה?

התשובה

"ואחר האש קול דממה דקה" (מלכים א יט, יב).

יש שתי דרכים לגילוי עצמי: השכל ומה שמעבר לשכל. הלימוד מזכיר לנו את החובה להעמיק בתורה; אבל בתורה, אנו נשארים כמו באפקט של מראה: אפשר לפרש זאת כך, או אחרת. לתפילה תפקיד אחר: היא עולה על הלימוד ויוצרת קשר ישיר עם האינסוף. בתפילה אין אלף ואחת דרכים.

ובאשר לטקס: נופלים לעבודה זרה כשנכנעים לפולקלור. הרב אינו מזלזל בו: צריך חזנים, שירים, ניגונים כדי לנעים את התפילה. אבל צריך להיות מודעים למקום שהם תופסים: כל זה אינו אלא הכנה.

הרגע הטוב ביותר הוא העמידה, כשכולם משתתקים: שם אדם עומד באמת מול עצמו, וכל אחד מנגן את הסימפוניה האישית שלו. ה' אינו בסערה ולא ברעם: הוא בקול דממה דקה, בשקט.

מסקנת הרב

לא בסערה ולא ברעם נמצא ה'.

לקח לשולחן

מה נוגע בנו ביותר בבית הכנסת: ניגון, אוירה, או רגע של שתיקה? יאמר כל אחד מה היה רוצה לומר לה' בתפילתו השקטה בראש השנה.